

Konu: Ruhsal İnsan

Yazı: 26

Estetik ve Güzellik

Doç. Dr. Haluk Berkmen

Eski dönemlerden beri estetik üzerine pek çok düşünceler üretilmiştir. Soyut ve düşünsel bir "**estetik değer**" düşüncesi çok eski dönemlerden beri ileri sürüle gelmiştir. Estetik soyut bir kavram olup canlılarda içgüdüsel ve doğanın tümünde gizli bulunan bir özelliktir. Sokrat, estetiğin bir "**idea**" (düşünce) olduğunu savunmuştur. Bu düşüncenin veya soyut kavramın somut olarak belirgin oluşuna **güzellik** diyoruz. Güzellik kavramı estetik değer ile ilişkilidir ve bir yargı içerir. Çünkü güzel-çirkin ayırımında yargı bulunur. Herhangi bir nesneyi (canlı veya cansız) "güzel" olarak tanımlamakla ona bir değer biçmiş veya bir değer yüklemiş oluyoruz. Her güzel olan şey bir "estetik değer" taşır. Asıl sorgulanması gereken bu "estetik değer yüklemenin" temelleridir.

Estetiğin temel eytişiminde (diyalektiğinde) **Güzel-Çirkin** ikilemi vardır. Bu ayırım her toplumun veya genel olarak her kültürün kendine göre güzeli ve çirkinini tanımlamasına yol açmıştır. Güzel ile "iyi ile faydalı" ve çirkin ile "kötü ile faydasız" eşleştirilmektedir. Oysaki her güzel iyi ve faydalı olmayabilir. Bu tür bir bakış açısı "**nesneleşmiş estetik**" olarak tanımlanabilir ve güzelliğin tinsel içeriği göz ardı edilmiş olunur.

Günümüzde "güzellik" kavramı ve dolayısıyla "estetik değer" piyasada kaçta satıldığı? Sorusuna indirgenmiştir. Yani, sanat yapıtı ne derece para getiriyorsa o derece değerlidir. Sanat eserlerini görmek için bile birçok müzeye para ile girilmektedir. Oysaki bir sanat yapıtı oluşuktan sonra kimsenin malı olmamalı, toplumun ortak malı olmalıdır. Ortak malı görmek için de para ödenmesi kavramını yaratmış olan da yine batının maddeci bakış açısıdır.

Türkiye, tarihi sanat eserleri bakımından son derece zengin bir ülkedir. Fakat halen bile, birçok tarihi sanat eserinin ortalıkta korumasız bırakıldığına şahit olabilirsiniz. Bu durumda şu soru ile karşılaşılıyor. "Tarihi ve arkeolojik eserleri doğal ortamlarından ayırıp para karşılığı mı insanlara gösterelim? Yoksa onları doğal ortamlarında aşınmalarını göze alarak her isteyen parasız olarak onları görmelerine izin verelim?"

Her iki görüşü savunmak mümkündür? Eğer tarihi eserleri doğal ortamlarında bırakırsak yağmurun, rüzgârın ve karın etkisi onları aşındırarak ve bozulmalarına neden olacaktır. Bu bakımdan onları korumaya almak daha uygun bir karardır. Ama onları korumaya aldıktan sonra onlardan gelir elde etmek ve müzeciliği bir gelir kaynağına dönüştürmek ne derece doğrudur?

Kanımcı bir sanat eseri toplumun değer yargılarından bağımsız olarak bir estetik değer içermesi gerekir. Bu da insanda içgüdüsel olarak bulunan bir **estetik sezgisinin** var oluşundan dolayıdır. Yani, estetik düşünce boyutunda değil, sezgi boyutunda var olan bir

özelliştir ve tinseldir. Estetik nesne aynı zamanda düşünölen, seyrine dalınan bir nesnedir; yalnızca duyulara hoş geldiği için değil, bizde mutluluk duygusu uyandırdığı için önemlidir. Temelde estetik değeri olan bir sanat eseri belli bir zaman aralığında ve belli bir kültürde değeri görmese dahi farklı bir zaman ve mekânda mutlaka değeri görür. Çünkü güzellik görelidir olsa da estetik evrenseldir.

Soyut olan ve sözle ifade edilemeyen bir "estetik kavram" yerine Őu soruyu sormak istiyorum. Estetiđe bilimsel olarak yaklaşılabılır mı? Őu noktada bilimin bir tarifini yapmak yerinde olur sanırım.

Bilim, deney ve gözlemlerin gerisinde yatan veya gizli olarak duran ortak özellikleri sistematik bir bütönlük içinde açıklamaya çalışın bir disiplindir. Her deney veya gözlem duyularımıza hitap etmek zorunda olduğuna göre bir yandan nesnel diğer yandan, yorum gerektirdiğinden, tinseldir. Sonuç itibariyle her bilimsel açıklama öznel (sübjektif) bir yapı olup insan bilinci ile çağın kültürünün ortak ürünüdür. Bu açıdan insandan bağımsız nesnel (objektif) bir bilimden söz edilemez. Daha da ileri bir iddia ile insandan bağımsız nesnel bir dış dünyanın varlığından da söz edilemez. Eğer birçok kişi aynı dış dünyanın varlığı üzerine anlaşıyorsa bunun nedeni yaratmış oldukları zihinsel modelin aynı oluşundan dolayıdır. Bu zihinsel model ise insana, farkına bile varmaksızın, çevre ve toplum tarafından **ortak kültür** olarak işlenir, kabul ettirilir.

Ortak kültürün kabulleri, varsayımları, değeri yargıları, tercihleri ve tabuları olabileceği gibi güzellik ölçüleri ve estetik anlayışı da vardır. Őu halde bilimsel bir yaklaşım yapmak istersek kültürler-aşırı veya farklı kültürlerde ortak olan özelliği bulup çıkarmamız gerekir. Zira bilim, deney ve gözlemlerin gerisinde yatan ortak özelliklere yönelir ve farklı gibi görünen olguları (fenomenleri) ortak yasalar halinde birleştirir.

İnsanlarda sadece sanat eserlerinde değil, bilimde de estetik duygusu önemlidir. Örneđin, matematik ile uğraşınlar matematik denklemlerde güzellik bulunduğundan söz ederler. Bilim ve bilimsel düşünce insanın bilincinden doğan tutarlı ve mantıklı bir yapı olsa da, estetik sezgisinden de etkisinden bağımsız değildir. Őu halde üç farklı inanç bölgesinden söz edilebilir. Burada altını çizerek önemle belirtmek istediğim her üç bölgenin de birer **inanca** olduklarıdır.

1. Rasyonel aklın hâkim olduğu ayırıcı ve ikilemciler mantık bölgesi: Burada, insanın dışında bir dünyanın ve gerçekliğin var olduğu temel varsayım olarak kabul edilir. Yani, insanın dışında ve insandan bağımsız bir dünyanın varlığına inanç vardır.
2. İçten kaynaklanan sezgiler bölgesi: Bu bölgenin insanın içinde bulunduğu ve iç âlemlerle dış dünyanın etkileştiği kabul edilir. Yani, insanın dışında bir dünyanın varlığı kabul edilir ama bu dünyaya akıl mantık yerine sezgilerle ulaşıldığına inanılır.
3. İç-dış ayırımının bulunmadığı farkındalık bölgesi: Bu bölge diğer iki bölgeden farklıdır. Çünkü beden-tin bütönlüğünü gerektirir. Ne sadece düşünceler ne de sadece beden yeterlidir. Farkında olmak insanın tüm yetilerini kullanabilmesi anlamına gelir. Hem bedensel, hem zihinsel hem de sezgisel yetilerin birlikte etkin olmalarını gerektirir. İşte, ilham ve sezgi denen insan yetileri farkındalık boyutu ile ilişkilidir. **Güzeiliđi yaşamak** ancak tin-beden bütönlüğü sayesinde olur.

Bu üçüncü bölgeyi kabullenen insan gizemli bir âlemin varlığını da kolaylıkla kabul eder. Böylece "misterion" (gizem) içeren ve gizemli "mistik" bir varlığa dönüşür. Çünkü estetik duygusunu yaşayan insan evrensel bir güzelliğin aracısı olduğunun farkına varır. Sokrat: "**Tanrım, güzelliği içimde yarat**" demiştir. Keza, semâ yapan Mevâlana dönme hareketi ile "**Haktan alıp halka veriyorum**" mesajını aktarmak istemiştir. Burada önemli olan benliğin geriye çekilip, estetik duygusunun belirgin hale geçmesi ve sanata dönüşmesidir.

Her sanatın temelinde duran özellik, doğada bulunan açık veya gizli **Simetri**, bakışıklıktır. Simetri hem statik (durağan) , hem de dinamik (hareketli) olabilir. Eğer bir nesne veya olgu (fenomen), kendisine uygulanan bir veya birkaç dönüşüm sonucunda tekrar eski haline dönüşüyorsa o nesne veya fenomen simetriktir. Simetri ya açıktır, kolayca algılanabilir veya gizli, örtülüdür. Açık ve statik simetriye örnek kar kristalleridir. Genelde 6 uçlu olan kar kristallerinde çevirme simetrisi vardır. Yani belli bir açı ile çevirmeden sonra kristal gene eski halinde gözükür. Kar kristallerinde herkesçe beğenilen estetik bir yapı olduğu kuşkusuzdur.

Açık ve dinamik simetriye örnek müzik parçalarıdır. Bir müzik eserini dinlerken onda hareketli ve değişken bir estetik buluyorsak mutlaka bir tekrar simetrisi var demektir. Bu tekrar simetrisine "harmoni" diyoruz. Harmoni sözü Fransızca olup "uyum" demektir. Melodide bir uyum olması için kulağa hoş gelmesi yetmez. Ayrıca, tekrarlanan ve birbirlerine benzeyen yapıların bulunması gerekir. Bu konuya batıda en çok önem vermiş olan besteci **Johann Sebastian Bach**'dir. Bach, füg denen bestelerinde tekrar simetrisine ve inen çıkan gamlara çok önem vermiştir.

Matematik güzellik ile ses güzelliği arasındaki bağıntıyı ilk ifade eden kişi Pythagoras'tır. **Platon** (Eflatun) ve **Konfüçyüs** müziğe ahlakın parçası olarak baktılar. Eflatuna göre göksel (ilahi) uyum müzikte yankılanır, ritim ve melodi gök cisimlerinin devinimlerini taklit eder. Gezegenler güneşin etrafında periyodik (tekrarlanan) yörüngelerde dolanırlar. Atomlarda da merkezde bir çekirdek ve etrafında dönen elektronlar vardır. Elektronların ve dolayısıyla her maddesel parçacığın hem dalga hem de parçacık özelliklerine sahip olması karşımıza yine gizli dalgasal simetriyi çıkarmaktadır. Işık ve ışığın her rengi ayrı bir dalga boyu ile titreşen dalgalardan ibarettir. Resim yapan ressam veya renkli camlarla güzel bir görüntü ortaya çıkaran vitray ustası farkına bile varmadan bu gizli simetriden yararlanmaktadır. Belki de gizli simetri bizde bulunan özel bir yetenektir ve estetik denilen soyut kavramın en temel ögesidir. Sanatçı asimmetrik bir yapıt oluştursa bile arka planda simetrik temel, varlığını hep devam ettirmektedir. Resimde "**renk harmonisi var**" dediğimizde veya "**bu müzik parçasında güzel bir harmoni var**" dediğimizde, herhalde bu gizli tinsel simetriyi dile getiriyoruz.